

**Съжителството без брак в Европа:
Напрежението между идеологията за не регламентиране и поривите за
защитата на по-слабата страна**

Маша Антоколская

1. ВЪВЕДЕНИЕ

От 60-те години на 20-и век насам Европа е свидетел на стремителното и безпрецедентно нарастване на съжителствата без брак. В началото на новия век около 30% от всички двойки под тридесетгодишна възраст в Европа живеят в съжителство. Разрастването на явлениято „съжителство без брак“ преминава през няколко етапа. Изхождайки от опита на Швеция, известна като пионер в областта на новите семейни форми, Катлийн Киернан разделя съвременното развитие на не-брачните съжителства на четири етапа. През първия етап съжителството е нищо повече от „отклоняваща се авангардна форма, практикувана от малка група“ прогресивни интелектуалци. През втория етап то става „прелюдия или пробен период“, след който партньорите сключват брак и имат деца. През третия етап съжителството става социално „приемливо като алтернатива на брака“ и раждането на дете вече не се смята за причина за сключване на брак. През четвъртия етап съжителството и бракът стават „неразличими един от друг“ по отношение на отглеждането на децата и социалната приемливост. Популярността на съжителството в Швеция нараства както следва: 1% през 1960 г., 7% през 1970 г., 13% през 1975 г., 21% от всички двойки през 1983 г. и 70 – 73% от двойките под 30-годишна възраст през 1997 г. Това развитие илюстрира увеличаването на съжителствата през различните етапи.

Въпреки че нарастването на не-брачните съжителства е ясна паневропейска тенденция, тяхното разпространение е било и все още е различно в отделните части на Европа. Ако се използва класификацията на Катлийн Киернан, ясно се забелязва, че различните европейски страни се намират в различни етапи. Авангардните страни като Швеция и Дания вече са достигнали четвъртия етап – съжителството почти е изместило брака в тези страни. Финландия и Франция почти ги настигат. Германия, Великобритания, Холандия, Белгия, Австрия и други страни със сравнително голям брой съжителстващи без брак двойки, са по-скоро в третия етап. Южноевропейските страни като Гърция, Италия, Испания и Португалия, както и Ирландия и

страните от Източна Европа, където съжителството е по-скоро маргинално явление, са разпределени между първия, втория и частично третия етап. Както и при развода, при който в различните европейските страни едновременно съществуват различни поколения закони, които го регламентират, „модернизирането на не-съвременното” съществува и по отношение на съжителството без брак. Различните модели на съжителства, характерни за посочените по-горе етапи, съществуват съвместно и едновременно в различните европейските страни.

2. ПРАВНИЯТ ОТГОВОР НА СОЦИАЛНАТА ПРОМЯНА: ГОЛЕМИЯТ ДИАПАЗОН ОТ РАЗЛИЧИЯ

2.1. От враждебност към добронамерена толерантност

Първоначално законодателството не отразява нарастването на не-брачното съжителството, тъй като не е лесно да се промени установената политика за пренебрегване на явлението. Традиционното отношение на правото към съжителството преди 60-те години на 20-и век се изразява на практика по-скоро в забрана, отколкото в незаинтересованост. В зависимост от времето и мястото, враждебността на правната регламентация към съжителството варира от наказателни санкции до не признаване на валидността на дарения в полза на съжителстващите извън брак, тъй като те са противни на обществените нрави.

Правната приемливост на съжителството напредва с малки стъпки. Първата промяна в законодателството настъпва през 60 – 70 години на 20-и век, но въпреки че съжителството вече не е наказуемо през този период, само няколко страни правят избора да го подкрепят с добронамерена законодателна политика. Най-ярък пример е правителството на шведските социалисти, което в края на 60-те години се обявява в подкрепа на съжителстващите.

2.2. Идеологията за не-регламентиране

Дори след като отношението към съжителството става все по-добронамерено, повечето европейски страни обаче не са склонни да приемат специално законодателство по отношение на не-брачното съжителство. Тази неохота не е само отражение на консервативен начин на мислене, а по-скоро се основава на възражения, идващи от различни части на политическия спектър. Комбинацията на всички тези аргументи съставя доктрината за „ненамеса на правото” или за не-регламентиране. Една от идеите, стоящи зад тази доктрина, е страхът на консерваторите, че правното уреждане на съжителството ще навреди на института на брака. Друга причина за отказа да се регулира съжителството е свързана със загрижеността на либералите за личната свобода. Мотивът е, че ако съжителстващите лица доброволно избират да избегнат правния режим на брака, държавата трябва да уважи техния избор и да не се опитва

да им налага друга форма на правна уредба. Друго основание за политиката на не-регламентиране е страхът, че правната уредба на съжителството по модел на брака ще засили традиционното разделение на ролите по пол, чийто резултат е зависимостта на жените. Освен това многообразието от форми на съжителство подхранва опасенията, че ще бъде невъзможно да се съставят каквито и да било общи правила, които да ги обхванат изцяло.

2.3. Нуждата от правна уредба за предотвратяване на дискриминацията

На определен етап обаче пълният отказ от регламентиране на съжителството се оказва не работещ. В някои страни това става очевидно първо в областта на публичното право. Липсата на правна уредба на съжителството поставя единия или и двамата от не-брачните партньори, получаващи социални помощи или помощи за наем, в по-привилегирована позиция спрямо двойките в брак. Докато при двойките в брак често се очаква те да се подкрепят взаимно, подобно задължение липсва при съжителстващите без брак. Подобна подкрепа не само трудно се доказва, но и директно отказва съжителстващите партньори да формализират техните отношения. Тези несъответствия трябваше да се премахнат чрез уеднаквяване на съжителството с брака по отношение на социалното осигуряване и други области на публичното право. Когато тази стъпка бе направена, се оказа, че законодателството дискриминира съжителстващите без брак, тъй като ги третира като съпрузи, когато такова приравняване работи срещу тях, и не ги третира по същия начин, когато това би могло да бъде в тяхна полза. Затова се налагат по-нататъшни промени в публичното право. По отношение на частното право споровете около нуждата от регламентиране продължават значително по-дълго време. В частност липсата на правната защита на по-слабата страна в съжителството, която остава с празни ръце в случай на смърт или раздяла, води до нарастващо неудовлетворение.

2.4. Борбата на хомосексуалните двойки за признаване

Рано или късно дискусиите около правната уредба на съжителството на две лица от различен пол се оказват свързани с дискусиите около заявената нужда на партньорите от един и същи пол за правно и социално признаване на техните връзки. Проблемите на двойките от един и същи пол от самото начало са съвсем различни от тези на двойките от различен пол. Основният проблем на първите има две страни: те нямат правна защита и обществото не признава техните връзки. За разлика от двойките, в които партньорите са от различен пол, липсата на правна защита не е резултат от вътрешното решение или избор на двойките от един и същи пол да не сключват брак, а от правната невъзможност да го направят. В борбата им за решаване тези проблеми, те се сблъскват с враждебност, която е несравнимо по-голяма от

негативното отношение към признаването на хетеросексуалното съжителство. Тяхното искане за признаване се смята за „неестествено“ в някои среди в Западна Европа чак до 1995 г., а все още често е така и в Източна Европа. Въпреки това в резултат на съчетаването на усилията с течение на времето дискусиите около правната уредба на „не-брачното съжителство“ очертават два твърде различни феномена: търсенето на правно решение в случая на хетеросексуалните двойки, които са избрали повече или по-малко свободно да не сключат брак, и търсенето на оптимална форма за институционализиране на връзката между партньори от един и същи пол, които нямат достъп до сключването на брак.

Поради различни причини правната уредба на съжителството на партньори от един и същ и от различен пол остава противоречива дълго време. Уреждането на хетеросексуалното съжителство, частично с промени в законодателството и частично благодарение на активността на съдийството, започва през 70-те години. Въпреки това правилно се отбелязва, че чак до средата на 90-те години „категоричното признаване на съжителството от страна на семейното право в Европа, с изключение на скандинавските страни, е все още минимално“. Въпреки всичко през последните десетилетия на 20-и век настъпва ясна промяна на тенденцията. Правната политика по отношение на съжителството в повечето случаи се развива от амбивалентен неутралитет в „недвусмислено признаване, а дори и узаконяване на съжителството без брак“. Тази промяна влече след себе си драматичен преход от „законодателство на парче и съдийска активност“ до приемането на специално законодателство. То обаче до голяма степен се ограничава до уреждането само на хомосексуалното съжителство. Партньорите от различен пол могат само инцидентно да попаднат в неговата орбита. Под влиянието на доктрината за „не-регламентирането“ законодателството в полза на не-институционализираното хетеросексуално съжителство все още е минимално в Европа.

3. ПРАВНИ МОДЕЛИ ЗА РЕГЛАМЕНТИРАНЕ НА НЕ-БРАЧНОТО СЪЖИТЕЛСТВОТО

3.1. Работеща схема на правни модели за регламентиране на не-брачните съжителства

Голямото разнообразие от законодателни уредби на не-брачните съжителства предизвиква множество опити за класифицирането им. Без да се пренебрегва академичната стойност на други класификации, за целите на това изследване е избрана класификационна схема, основана на функционалния критерий („степен на правни последици“), въведен наскоро в сравнителните изследвания. На базата на този критерий могат да се открият следните правни модели:

1. Не-регламентиране на съжителството;

2. Спорадична уредба чрез изменения на съществуващо законодателство;
3. Специално законодателство, уреждащо минимална защита при фактическо съжителство (*съжителство de-facto*);
4. Специално законодателство, уреждащо ограничена защита при съжителство, в което партньорите сключват договор за съжителство;
5. Специално законодателство, уреждащо ограничена защита за съжителстващите партньори, които попадат в междинна категория на сключилите договор за съжителство и фактическото съжителство;
6. Законодателство, уреждащо регистрираното партньорство, което почти се приравнява на брака (регистрирано съжителство „скандинавски тип“).

Трябва да се отбележи, че в много страни могат да бъдат идентифицирани повече от един от тези модели. В това отношение Холандия е ясен пример, тъй като нейното законодателство отразява поне четири от тези модели: спорадичната уредба чрез изменения на съществуващо законодателство, даваща минимална защита на нерегистрираните партньори; значително по-високо ниво на правни последици за тези, които са подписали договор; равен на брака статус за регистрираните партньори; напълно еднакъв брачен статус чрез право на брак между партньори от един и същ или от различен пол. Други страни избират по-малко варианти. Шведското право, например, отразява само два от тези модела. То предоставя основно ниво на защита за не-институционализираните съжителства на партньори от един и същ или от различен пол и защита, подобна на тази в брака, за регистрираните партньорства, които са допустими единствено за двойките, в които партньорите са от един и същи пол.

Правните модели за регламентиране на съжителствата без брак се разглеждат по-долу на базата на избрани представителни примери.

3.2. Модел 1: Не регламентиране на съжителството

Политиката за уреждане на съжителството в някои източноевропейски страни е все още на етапа, на който се намираха западноевропейските страни преди 60-те години на 20-и век. Ще се изненадаме да научим, че Русия и други страни от бившия Съветски съюз също са в тази група, тъй като те имат всеобхватно модерно семейно право. Отказът на Русия да регламентира съжителството може да изглежда още по-изненадващ, като се има предвид, че в периода между 1926 г. и 1944 г. тя е пионер в регламентирането на не-брачните съжителства, като приравнява фактическото съжителство на брака. След перестройката и разпадането на Съветския съюз положението в страната постепенно започва да се променя. Въпреки тези промени обаче, Русия и други страни от бившия Съветски съюз остават в групата, която има много ниско ниво на

институционализация на съжителството и крайно ниско ниво на приемане на връзките на партньори от един и същи пол. В Русия, Молдова и Беларус нарастването на съжителствата не се отразява в промени нито в публичното, нито в частното право. Новият Семейен кодекс на Русия от 1996 г. напълно премълчава взаимоотношенията между съжителстващите без брак.

Ситуацията по отношение на регламентирането на съжителството в Беларус и Молдова, които използват Семейния кодекс на Русия за модел, е почти същата като в Русия, докато тази в Латвия, Литва и Естония, които избират свой собствен път, търпи бърза промяна.

3.3. Модел 2: Спорадични промени на законодателствата

Десетилетия наред единственият отговор на повечето от европейските страни по отношение на не-брачните съжителства се изразява в спорадични, не координирани и несистемни изменения на съществуващото частно и публично право и в съдийска активност. За повечето страни този период на приемане на промени „на парче“ е само преходен, след който се приема специално законодателство, регламентиращо съжителството. Въпреки това промени „на парче“ се правят и през 90-те години, когато обаче много европейски страни приемат специални закони, регламентиращи съжителството на лица от един и същи пол. Приеманите по-старому правила „на парче“ са единственият източник на право, който регламентира не-брачните съжителства на партньори от различен пол, които до голяма степен остават „в сянката на законността“. Дори и в страните със специално законодателство по отношение на съжителството на партньори от различен пол, правилата „на парче“ важат за онези форми на съжителства, които са извън обхвата на специалното законодателство.

В публичното право измененията на общите закони основно са сведени до повече или по-малко недискриминационно третиране на съжителстващите двойки, така че съжителството да не поражда само неблагоприятни последици по отношение на помощите в областта на социалното осигуряване и данъците. В областта на частното право промените обаче не водят по-далеч от минимални правни последици. Правните техники в общите разпоредби на частното право, които се използват, за да се уредят последиците от не-брачното съжителство, варират от попечителство, отхвърляне на искове и договори – в системата на англосаксонското право, до оправдано обогатяване, *société de fait*¹ и договори – в континенталната правна система.

Société créée de fait (от фр.) – юридическа форма, която се различава от юридическото лице. Възниква след като юридическото лице е било обявено за несъответстващо на разпоредбите на Търговския закон за създаване на дружества. Друг вариант за нейното възникване е създателите ѝ да решат помежду си да не се съобразят с правните разпоредби и да не уточняват задължително условията за придобиване на дялове.

Специално внимание като общо правило е отделено на защитата на наемните права на преживелия партньор.

3.4. Модел 3: Специално законодателство, уреждащо минимална защита на фактическото съжителство

Третият подход в регулирането на съжителството предполага, че, за да укрепят връзката си, партньорите трябва да бъдат защитени в съжителството *ipso facto*, независимо от каквато и да било формализация на техните взаимоотношения. Подобна политика е очевидно в противоречие с доктрината на „ненамеса на правото“, която се придържа към становището, че държавата трябва да уважава избора на живеещите в съжителство да не сключват брак и, следователно, да не подлага тяхната връзка на законова регулация. Съответните аргументи срещу тази доктрина са посочени по-долу. Най-важните от тях са два. На първо място, ръст на данните, че партньорите често не предприемат необходимите стъпки да формализират техните връзки не защото не желаят защита от закона, а защото не отчитат, че техните взаимоотношения имат връзка с правото. Последните проучвания показват, че неинституционализирането на връзките по-често почива върху липсата на знания относно съответните норми и правните последици на съжителство без брак, отколкото на добре обмислен и преднамерен избор, направен и от двамата партньори. На второ място, трябва да се има предвид, че понякога икономически по-силният партньор преднамерено възпрепятства институционализацията на съжителството или сключването на брак с цел да лиши по-слабата страна от защитата на закона. Все пак, дори в страните, които са избрали да регулират фактическото съжителство, аргументът за „ненамеса на правото“ винаги е присъствал. На практика повечето законодатели са се опитали да намерят определен баланс между патерналистичната защита на по-слабата страна и уважението към автономията ѝ, като са оставили него или нея на избраната от тях съдба. Това обяснява защо повечето закони, прилагани към фактическото съжителство, се стремят да предоставят само основна защита от правни последици.

Друг проблем, присъщ на този подход, е обстоятелството, че хетеросексуалното съжителство е твърде нехомогенно. То обхваща широк спектър от различни социални феномени: краткосрочни връзки; пробни предбрачни съжителства; стабилни съюзи с деца; квази-съпружески съюзи с деца и др. Това разнообразие повдига редица въпроси: дали всички тези форми изискват законова регулация, или само някои от тях? Могат ли различните форми на съжителство да се регламентират по един и същ начин? Сложността на тези въпроси нараства, ако към многообразието на хетеросексуалните съжителства се прибавят примерите на връзки на партньори от същия пол.

Групата на страните, регламентиращи фактичкото съжителство, е съставена от различаващи се страни като Швеция и Норвегия, бивша социалистическа Югославия и Унгария, и от Португалия, като представителка на Южна Европа. Важна тяхна отлика е, че Швеция и Норвегия комбинират две нива на регламентиране на не-брачното съжителство. Първото ниво предоставя ограничена регламентация на фактичкото съжителство на хетеросексуални и хомосексуални партньори, които не искат да институционализират тяхната връзка. Второто ниво представлява институцията на регистрираното партньорство, което гарантира квази-съпругески статус на хомосексуалните двойки, които искат да институционализират тяхната връзка. За разлика от тях бивша Югославия (с изключение на Словения), Унгария и Португалия не отиват по-далеч от ограничена регламентация на фактичкото съжителство във всичките му възможни форми.

Швеция: регламентиране на фактичкото съжителство с възможност за неучастие

Швеция бе първата европейска страна, която след 60-те години на 20-и век прие специално законодателство за не-брачното съжителство. В резултат на официалната неутрална политика през 1973 г. бе приет Закон за не-брачното съжителство. През 1987 г. той беше заменен от по-обхватния Закон за съжителстващите лица (общи домакинства). Законът е приложим за партньори, които не са в брак, *ipso facto* от вида на съжителството им и без изискване за регистрация, договор или какъвто и да било друг израз на намерения да институционализират тяхната връзка. Трябва да се отбележи, че законът „налага определени правила на партньорите, които не са в брак“. Основна цел на закона е да гарантира минимална защита на по-слабата страна в случай, че връзката се прекрати. Следователно, защитата, предоставяна от Закона за общите домакинства, е с ограничен обхват и главно защитава наследствените взаимоотношения и някои въпроси от публичното право. По отношение на имуществените взаимоотношения, законът третира само общото жилище на двойката, движимите имоти на домакинството и прехвърлянето на наемни отношения, уредени преди това в закона от 1973 г. Автономията на партньорите се защитава като им се дава възможност да решат „да не участват“. Следователно, новият Закон за съжителстващите лица, който в 2003 г. замени Закона за общите домакинства и Закона за хомосексуалните съжителстващи лица, не бе значително по-обхватен от предхождащите го. Законът за хомосексуалните съжителстващи лица бе приложим за две пълнолетни лица, които споделят едно домакинство, живеят в стабилна емоционална връзка и не са в брак или регистрирано партньорство помежду си или с други лица. Този закон не гарантира издръжка или право на наследяване без завещание, но преживелият партньор има правото да задържи равностойността на общото жилище и общото движимо имущество в

домакинството до определена стойност. Възможността да не се участва остава същата, както в предходния закон.

Забравеният авангард: бивша Югославия и Унгария

Често се забравя, че Югославия и Унгария бяха сред страните пионерки в регламентацията на не-брачното съжителство. Съжителстващите двойки в Югославия получиха известна защита по силата на реформи, направени на парче, след Втората световна война. Историята на регламентацията на не-брачното съжителство обаче реално започва през 1974 г., когато новоприетата федерална Конституция на Югославия даде правомощията по семейните въпроси в ръцете на автономните ѝ части, които през следващото десетилетие приеха всеобхватни семейни кодекси. Тъй като нивото на не-брачното съжителство в Югославия винаги е било сравнително високо, кодексите на Босна и Херцеговина, на Хърватия и на Сърбия и Косово разпростряха някои от разпоредбите на съпругеската собственост и правото на издръжка върху продължителни връзки, подобни на брак. През 1992 г. същото бе направено и в Македония. Във всички югославски автономни части е имало повече или по-малко подобни предварителни условия за прилагането на такива разпоредби: съжителство като съпруг и съпруга, продължителен съюз, липса на пречки за брак. При удовлетворяването на тези изисквания, законът за съпругеската имуществена общност и разпоредбите, определящи задълженията за съпругеска издръжка, са се прилагали автоматично към съжителстващите лица, дори без регистрация или договор. Личните отношения на съжителстващите лица и техните наследствени права остават не регулирани.

Словения е най-радикалният европейски пример на уреждане на не-брачно фактическо съжителство (междувременно тя бе последвана от Сърбия), която не зачита волята на страните. Още през 1976 г. словенският Закон за брака и регулация на семейството напълно изравнява продължителното съжителство с брака в почти всички аспекти на личните и имуществените отношения. Законът определя съжителството като продължителна неформализирана общност за живот между неженен мъж и неомъжена жена, които нямат законови пречки да сключат брак помежду си.

Този пример е последван от Сърбия през 2005 г. Член 4 от новия сръбски Закон за семейството разпростира всички права и задължения на съпрузите върху съжителстващите хетеросексуални лица. Не-брачното съжителство се определя като „устойчиво съжителство на мъж и жена, между които няма пречки за брак”.

В Унгария установената със закон регулация на не-брачното съжителство датира от 1977 г. За разлика от автономните части на Югославия, правилата на съжителството в Унгария не са

сред разпоредбите на Закона за семейството, а сред общите разпоредби на Гражданския кодекс. Тези разпоредби се прилагат за мъж и жена, които живеят заедно без брак в емоционална връзка и икономическо партньорство, и споделят общо домакинство. Законовата регулация на съжителството не отива по-нататък от регулирането на имуществените взаимоотношения на съжителстващите лица. За тази цел в Гражданския кодекс е създаден специален режим на имуществена общност.

Първоначално и в Югославия, и в Унгария се регулират само хетеросексуалните съжителства. Като се има предвид ниското ниво на приемане на хомосексуалните връзки в Източна Европа, не беше реалистично да се очакват промени в това отношение в краткосрочен план. Събитията обаче се развиват доста различно.

През 1995 г. унгарският Конституционен съд постановява, че правната дефиниция на съжителството като изключително хетеросексуално е дискриминираща и, следователно, противоконституционна. Съдът дава на законодателя една година срок да промени закона. През 1996 г. дефиницията на не-брачното съжителство е допълнена и е неутрална по отношение на пола. По този начин хомосексуалните двойки получават същата защита от закона, както и хетеросексуалните.

През 2003 г. Хърватия също разпростира правната регулация на съжителството върху хомосексуалните двойки.

3.5. Модел 4: Специално законодателство, уреждащо ограничена защита при съжителство, в което партньорите сключват договор за съжителство

В няколко европейски страни законът осигурява специални правни последици, когато съжителстващите лица сключат договор за съжителство. Такъв договор винаги изисква страните изрично да го изберат като възможност. Сключването на договор за съжителство променя семейния статус на съжителстващите лица.

Обхватът на защитата, осигурявана от такива договори, значително се различава в отделните страни. Фактически, тъй като облигационното право в повечето случаи допуска сключването на какъвто и да било договор, който не противоречи на задължителните разпоредби на закона, съжителстващите лица винаги могат да сключат договор, който урежда различни аспекти на наследствените отношения между тях, и в случаите, когато има специални, установени от закона разпоредби, и в случаите, когато няма такива. Това, разбира се, е твърде различно по отношение на правата на трети страни, наследствените права и всички въпроси на публичното право. В тези области договорът за съжителство поражда само правни последици, за които въпросното национално законодателство изрично се е погрижило.

Пример за подобен закон е този в Холандия. Холандският закон, прилаган към договора за съжителство (*samenlevingscontract*), е изготвен като нотариално заверен документ с трайни правни последици по отношение на правото на наследяване, наемните отношения, пенсиите и данъците. Те пораждат финансови и други ползи, които правят тези договори много разпространени сред съжителстващите двойки в Холандия.

Обратното, много други европейски страни, като например Германия, не осигуряват специално законодателство върху договорите за съжителство. В Германия партньорите, които не са в брак, разбира се, могат да се възползват от подобни договори (*Partnerschaftsvertrag*), за да уредят техните наследствени взаимоотношения, но договорът почти няма последици по отношение на трети страни, нито по отношение на правото на наследяване или публичното право. В Германия договорите за съжителство са значително по-малко разпространени, отколкото в Холандия.

3.6. Модел 5: Специално законодателство, уреждащо ограничена защита за съжителстващите партньори, които попадат в междинна категория на сключилите договор за съжителство и фактическото съжителство

Няколко страни, като Франция, Белгия и испанските автономни области, са избрали да осигурят много ограничена защита само за онези хетеро- и хомосексуални двойки, които избират да се подложат на предвидената в закона форма на регистрация, която, поради причини, които ще бъдат изложени по-долу, не е уеднаквена с регистрираното партньорство. Като не прави разлика между хомосексуалните двойки, които са лишени от възможността да сключат брак, и хетеросексуалните двойки, които са избрали да не сключат брак, този подход всъщност комбинира недостатъците на защитата на фактическото съжителство и на регистрираното партньорство. От една страна, двойката получава малка защита, която се предлага в страните с регламентиране на фактическото съжителство. От друга страна, тази защита е гарантирана само за онези двойки, които искат да се подложат на изискваната регистрация. В резултат, проблемите и на двете групи остават в значителна степен нерешени. Хомосексуалните двойки са лишени от ползите на квази-съпружеския статут, прилаган към регистрираното партньорство. Положението на хетеросексуалните двойки също не е подобро. Повечето от тях остават извън обхвата на регламентирането, тъй като онези, които не искат да сключат брак, в повечето случаи не са склонни да институционализират тяхната връзка по друг начин. Като осъзнава тези проблеми, каталонското законодателство и законодателството в някои други испански автономни области се опитват да ги облекчат, като създават донякъде различни разпоредби за хомо- и хетеросексуалните двойки в рамките на един и същ закон.

Френският PACS: „ниво съюз, ниво договор”

Pacte civil de solidarité (PACS) е приет във Франция през 1999 г. Според член 515-1 на Гражданския кодекс на Франция „гражданският договор за солидарност е договор, свързващ две пълнолетни лица от различен или от същия пол с цел да уредят съвместния си живот”. PACS определя правното положение на съжителстващите лица двусмислено – между договора и статуса. От една страна, PACS изглежда чист договор по естеството си. Подобно на договор, но различен от брака, PACS се учредява чрез не сложно писмено споразумение, което се регистрира от служител в първоинстанционен съд без изисквания за обред. От друга страна, съдебната регистрация се изисква, за да се проучи правото на партньорите да сключат PACS (възраст, пречки за сключването му и др.), което твърде много наподобява проучването, което предхожда брачната церемония. Пречките за сключване на PACS са същите, както при сключване на брак, без изискването партньорите да бъдат различни по пол.

Ефектът на PACS върху гражданското състояние и личния статус на партньорите е също двусмислен. От една страна, сключването на PACS не променя гражданското състояние на страните. От друга страна, разпоредбите за PACS са в Раздел I на Гражданския кодекс, в който се третира законът за лицата и семейството, а не в Раздел III, който третира наследствените въпроси. Това се интерпретира като индикация, че PACS не се смята само за споразумение за имуществото между съжителстващите лица, а по-скоро за институт на семейното право. Личният статус на партньорите също изглежда непроменен, тъй като те са свободни да сключат с брак с някой друг, без предварително да разтрогнат PACS. От друга страна, PACS засяга личния статус на партньорите, тъй като за времето, в което те са в PACS, не им е разрешено да сключат друг PACS. След изменението от 2006 г. служителят в съда има задължението да изпрати уведомление за регистрацията на PACS в регистъра по гражданското състояние по месторождение на двете страни, с цел да се направи вписване. Тъй като същото вписване се прави в случай на брак, новата процедура придава на PACS статут на подобие на съюз.

PACS по същината си е по-скоро подобие на „договор за вярност”, който не подлежи на преговори (определяне на съвместния живот на основата на договор), отколкото обикновен договор. Разпоредбите на PACS съдържат набор от правила, предвиждащи ограничен обхват на основните права и задължения, налагани на партньорите, т. нар. *régime primaire*. Този задължителен режим обхваща дълга да живеят заедно и да се грижат един за друг, както и правото да са приемници на наемни права. Страните нямат свободата да променят правата и задълженията по договора, които са част от *régime primaire*. Всичко, което не се включва в *régime primaire*, може да се урежда от договора. Тъй като правото на издръжка, правото на запазена

част при наследяването и имуществените права не са част от *régime primaire*, партньорите имат свободата да ги уредят чрез договора. След разтрогването на *PACS* законът не задължава бившите партньори да изплащат издръжка. Имущественият режим на партньорите в *PACS* е променен през 2006 г. в разделност на имуществото. Допуска се обаче партньорите да изберат режим на общност на владение, който много наподобява законовия имуществен брачен режим на ограничена имуществена общност.

Разпоредбите за разтрогване на *PACS* подчертават неговата по-ниска ценност по сравнение с брака. *PACS* се разтрогва чрез проста административна процедура при съвместна или едностранна декларация на партньорите. *PACS* не създава пречки за сключване на брак с друго лице. Бракът на партньор в *PACS* не изисква предходното разтрогване на *PACS*, но води до автоматичното му прекратяване. Различният начин на разтрогване на *PACS* не прилича нито на разтрогването на брак, нито на прекратяването на договор. За разлика от брака *PACS* може да се разтрогне при обща декларация на страните. За разлика от договора *PACS* може да се прекрати едностранно от всяка от страните.

В периода от 1999 г. до 2005 г. са регистрирани около 204,000 *PACS*. Повече от половината от тях са сключени от хетеросексуални двойки. Това позволява с достоверност да се твърди, че не може да се очаква, че огромното мнозинство от съжителстващи хетеросексуални двойки, които не са в брак и са избрали да не сключват брак, ще регистрират *PACS*.

Законите в испанските автономни области: ползите от творческото разграничаване

В Испания отсъствието на федерална регулация на не-брачното съжителство поражда поток от регионално законодателство. Най-интересният пример е каталонският Закон за двойките в стабилни съюзи. През 1998 г. Каталония е първата, приела закон, който става модел за останалите испански автономни области. Макар че каталонският подход в общи линии е подобен на този във Франция, каталонският закон е по-особен по сравнение с подобните закони във Франция и Белгия. Най-важната разлика е, че Законът за двойките в стабилни съюзи се прилага за хетеросексуални двойки или след сключването на договор под формата на официален писмен документ, или на основата на фактическо съжителство в период на две години, или след раждането на общо дете.

Подобно на френския *PACS*, каталонският Закон за двойките в стабилни съюзи урежда минимално ниво на защита чрез задължителни разпоредби (сравними с френските *régime primaire*), като оставя останалото на свободното разпореждане на страните.

3.7. Модел 6: Законодателство, уреждащо регистрираното партньорство, което почти се приравнява на брака (регистрирано съжителство „скандинавски тип”)

Преди обществото да узрее за хомосексуалния брак, институтът на регистрираното партньорство е бил най-прекият и безкомпромисен отговор на исканията на хомосексуалните партньори за равенство и признаване. Въвеждането на регистрираното съжителство в някои страни всъщност проправя пътя за брак на хомосексуалните двойки. Идеята за регистрирано партньорство от „скандинавски тип”, както е разгледана тук, се основава на доктрината „равни, но разделени”, която включва даването на хомосексуалните двойки почти всички права на двойките в брак, без да нарича техния съюз „брак”. Такава подобна на брака институция позволява да се даде адекватна законова защита на хомосексуалните партньори, като същевременно почти премахва дискриминацията и значително допринася за приемането на хомосексуалните двойки от обществото.

Моделът на регистрирано партньорство от „скандинавски тип”, който по-късно се разпространява по цяла Европа, първоначално е въведен в Дания през 1989 г. През следващото десетилетие същият модел е възприет от целия скандинавски регион: в Норвегия през 1993 г., в Швеция през 1995 г., в Исландия през 1996 г. и във Финландия през 2001 г. През 1998 г. Холандия въвежда същия модел с една съществена разлика – регистрираното съжителство е отворено както за хомо-, така и за хетеросексуалните двойки. През 2001 г. Германия в общи линии също последва скандинавския пример, но първоначално, поради политически и конституционни ограничения, отива не дотам далеч, че да уеднакви регистрираното партньорство с брака. Форма на регистрирано партньорство, подобно на скандинавския модел, се въвежда през 2004 г. във Великобритания, през 2005 г. в Швейцария, а през 2006 г. в Чешката република.

3.8. Модел 7: Брак на партньори от един и същи пол

Отварянето на брака за партньори от един и същи пол е връхната точка в признаването и изравняването на тези двойки с правата на останалите. Холандия през 2001 г., Белгия през 2003 г. и Испания през 2005 г. бяха първите, приели закон за брака на партньори от един и същи пол. Широко разпространеното очакване сред скандинавските учени е, че е само въпрос на време скандинавските страни като Швеция и Дания да ги последват.

4. Възможни предложения за българските законодатели

Дискусията за различните модели и форми на регулиране на съжителството дава възможност да се формулират следните предложения за българските законодатели. Следвайки примера на

Каталония, новият български Семейен кодекс може да включва уредба, даваща минимална защита на онези хетеросексуални съжителстващи лица в стабилни емоционални връзки, които са регистрирани на един и същи адрес за период от една година и имат общо дете. Следвайки френския и каталонския пример, такъв задължителен режим, който би дал на съжителстващите лица минималната защита в случай на смърт на партньора или на прекратяване на връзката, включва:

- Задължението да допринасят за покриване на разходите на домакинството
- Правото да наследяват наемните права
- Право на издръжка
- Право на имуществена компенсация на жената, ангажирана с домакинството и отглеждането на децата
- Правото да наследява запазена част в случай на липса на завещание.

Нещо повече, на съжителстващите лица може да се даде възможност да сключват договор, като споделят своите права и задължения. Например, трябва да им се даде възможност да избират прилагането на режим на наследяването като при брака и разширяване на правото на наследяване.